

Een betekenisvol zwijgen

Dit werkstuk vormt een afsluiting van de cursus over "de zwijgende God", welke in het voorjaar van 2014 gevolgd is aan de Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam, onder leiding van dr. Marjo Korpel. Hier bogen wij ons over verschillende achtergronden bij, mogelijke verklaringen en redenen voor het zwijgen van God, dat ook in onze tijd door zovelen ervaren wordt.

Door mij is gekozen om een kort exegetisch werkstuk te maken bij enkele bijbelteksten die met dit thema te maken hebben. Naast alles wat we reeds bespraken, kwamen gaandeweg enige gedachten bij mij op, die ik in dit werkstuk graag deel. Deze gedachten komen voort uit een nadere beschouwing van Genesis 1:1-3, enkele gedeelten uit Psalm 139 en Romeinen 8:22-27. Deze bijbelgedeeltes wil ik hieronder kort bespreken.

Inleidend

Er bestaat een leuke mop, die betrekking heeft op een klooster waarin altijd gezwegen werd:

Er was eens een klooster waar de monniken slechts eenmaal per jaar, en wel op aangeven van de abt, één zin mochten uitspreken. Toen het de beurt aan monnik Abelardus was, sprak deze: "Er zitten klontjes in de pap!" Hierna verviel hij weer in een diep stilzwijgen. Een jaar later was hij opnieuw aan de beurt. En wederom sprak hij de woorden: "Er zitten klontjes in de pap!" Na opnieuw een jaar stilte werd Abelardus opnieuw de mond gegund, en hij sprak ten derden male: "Er zitten klontjes in de pap!", waarop de abt woedend uitviel: "Is dat gezeur over die pap nu eens afgelopen!"

Deze leuke anekdote laat zien dat zwijgen niet alleen "negatief", maar ook betekenisvol kan zijn: het laat immers op geweldige wijze de woorden opvallen die wél uitgesproken worden. Slechts bij de gratie van een jaar stilte vielen de woorden over de klontjes in de pap des te meer op. Mijn vermoeden is daarom: zou het zo kunnen zijn dat dit ook geldt voor het door velen ervaren zwijgen van God: dat het ons juist op iets positiefs wil wijzen? Zeker vanuit het boek Genesis wordt dit vermoeden bij mij versterkt.

Genesis 1:1-2

Wanneer we stilstaan bij het thema van "de zwijgende God", zijn we bij het boek Genesis direct aan het juiste adres. Dit boek begint immers met een 'oorverdovend' zwijgen van God. De aandacht wordt gevestigd op een aarde die "woest en ledig" is. Ik geef hier de woorden van de Naardense Bijbel, die weliswaar wat minder vertrouwd klinken bij dit overbekende begin van de Bijbel, maar op een bepaald punt de zaak waar het mij om gaat heel dichtbij brengen:

*Sinds het begin is God schepper
van de hemelen en de aarde.*

*De aarde is woestheid en warboel geweest,
met duisternis op het aanschijn van de oervloed,*

*maar adem van God reeds
wervelend over het aanschijn van het water.*

*Dan zegt God: kome er licht!
En er kómt licht. (Genesis 1:1-3)*

Wat gebeurt hier? Er wordt een situatie geschetst van een wereld waarin enkel negativiteit heerst. Er is woestheid, warboel (of: leegheid), en er is nog nergens sprake van leven of zelfs maar land. Er is enkel water, één grote overstroming, met nergens vaste grond. Maar dat is nog niet alles: er heerst bovendien een verschrikkelijk duister. Een duister dat verstikkend ligt "op het aanschijn van de oervloed". Een letterlijk neerdrukkend beeld, van een dodelijk duister dat zwaar ligt op het onleefbare water. Er is zelfs geen millimeter ruimte te krijgen tussen deze twee zo beklemmende zaken. Samen vormen ze een fatale sandwich, waar niets mee te beginnen lijkt.

En God? Die zwijgt in alle talen. Hij zál wel spreken, maar nu nog niet. Door zo aan te vangen, is de Bijbel van meet af aan een hoogst actueel boek. Hij schetst de situatie die ook vandaag de dag door velen ervaren wordt, wanneer er sprake is van donkere situaties, en God er in de beleving mogelijk nog wel is, maar niet van Zich laat horen. Het is in dit verband ook van belang om op te merken dat er niets gezegd wordt over de tijdsspanne die hoorde bij deze donkere situatie. Wij lezen het vaak als een "opmaatje" tot Gods spreken en handelen, maar voor hetzelfde geld is hier sprake van een enorm langgerekte periode, waarin het donker dichtbij en God ver weg was: niet uit te houden. Kortom, we zien een wereld waar van alles mis is, en God niet van zich laat horen.

Echter, hiermee is niet alles gezegd. De schrijver vertelt dat er in dit alles tóch "iets" van God was. In het Hebreeuws staat er het woord "ruach". Er was "ruach" van God die "wervelde over het aanschijn van het water" (vers 2). Dit woord wordt in sommige vertalingen vertaald met "Geest". Dan gaat het over de Geest van God die er in dit alles bij was. En dat is een bemoedigende gedachte. De hier geciteerde vertaling (de Naardense Bijbel) heeft gekozen voor een andere mogelijke vertaling: "adem". Dat gaat het over de adem van God die al wervelend over het water strijkt, alsof er iets op zal volgen, net zoals een spreker adem haalt, voordat hij zal spreken. Een adem die al gevoeld kan worden, voordat de woorden zelf klinken. Daarmee laat de Naardense Bijbel een in mijn ogen belangrijk aspect zien van Gods zwijgen: het gaat vooraf aan en richt de aandacht op het spreken van God, dat zál komen. Net zoals de stilte van een heel jaar de aandacht volledig richtte op de woorden van monnik Abelardus die klaagde over de klontjes in zijn pap, bereidt de 'adem van de Geest' hier Gods spreken voor.

Toch valt er naast dit alles nog meer te lezen in het woord "ruach". Het woord zou ook de betekenis kunnen dragen van een zucht. Een zucht is immers niets anders dan een ademtocht, die hoorbaar klinkt. Een zucht is daarbij meestal niet iets positiefs. Het is veelal een woordeloze uiting van diep verdriet, van wanhoop, of welke gevoelens ook maar om een situatie die als zeer pijnlijk en verdrietig ervaren wordt. Daar zou hier ook sprake van kunnen zijn: dat God toch niet geheel zwijgend aanwezig is. Maar dat Hij zich woordeloos uit, als in een soort verbijstering over deze trieste situatie van een aarde, gehuld in water en duisternis.

Misschien mogen we alledrie de betekenissen wel met elkaar verbinden: die van "Geest", "ademtocht" en "zucht". Dan is het de Geest die moeilijk ademend zucht onder een diep duister.

Het lijkt er op, dat ook Paulus Genesis op deze wijze gelezen heeft. In zijn Romeinenbrief komt dit thema althans op verrassend gelijkende wijze aan de orde. We zullen het hieronder kort beschouwen.

Romeinen 8:22-27

In de Romeinenbrief komen de hierboven geschetste thema's van een uitzichtloosheid in de schepping en een zuchtende Geest eveneens aan de orde. Zo schrijft Paulus:

*Want wij weten dat heel de schepping
meezucht en mee in barensnood is
tot nu toe. (vers 22)*

Ook in Paulus' optiek is er dus sprake van een situatie van uitzichtloosheid, die voortduurt. Ook hier wordt er gezocht in en door de schepping. Dit zuchten geschiedt ook door de gelovigen, zij die de Geest bezitten:

*En niet alleen zij, nee, ook wijzelf die
de eerstelingsgave van de Geest bezitten,
ook wij zuchten over ons eigen lot
zolang wij nog de aanneming
tot zonen-en-dochters
moeten afwachten. (vers 23)*

Dit zuchten geldt, en dat is de meest diepe gedachte van Paulus hierbij, niet alleen de gelovigen die de Geest bezitten, maar bovendien de Geest zélf:

*Zo komt ook de Geest onze zwakheid
mée te hulp.
Want wat wij naar behoren zullen
bidden
weten wij niet;
maar de Geest zelf pleit voor ons
met onuitsprekelijke verzuchtingen. (vers 26)*

In deze laatste zinnen lijken de openingsverzen van Genesis 1 te reflecteren, waar het woord "ruach" zowel de Geest, als het zuchten bleek aan te duiden, met betrekking tot een schepping die lijdt.

Een zuchtend zwijgen van de Geest dat leidt tot spreken van God

Er is dus zowel in Genesis als bij Paulus niet zozeer sprake van een absoluut zwijgen van God, als wel van een 'zuchtend zwijgen', 'onuitsprekelijke verzuchtingen' van de Geest, die Zich in het hart van de chaos bevindt. Ook daar mag de vinger bij gelegd worden: dat via de Geest God, ook al spreekt Hij nog geen woorden, aanwezig is in het hart van de situatie, waar Hij afwezig lijkt. De Geest ondergaat hierbij het donker minstens even diep als de mens. Hij zucht er onder.

Het is dit zuchten van de Geest, dat echter leidt tot het spreken van God.

Want God, zo stelt Paulus, bemerkt dit zuchten van de Geest:

*En hij die de harten doorgrondt,
weet wat het streven van de Geest is,
dat hij, overeenkomstig God,
voor heiligen pleit. (vers 27)*

Er vindt een soort woordeloze communicatie plaats. De Geest op aarde zucht, en God in den hoge heeft aan 'een halve zucht' van zijn Geest genoeg. Alles zal gaan meewerken ten goede, zo stelt Paulus in het vervolg, want God vangt dit zuchten van zijn Geest op, en zal er wat mee doen! De schepping zal tot voltooiing gebracht worden:

*De schepping zelf
zal worden vrijgemaakt
van de knechtschap van het bederf. (vers 21)*

Met deze door Paulus beschreven communicatie wordt ons een verdiept inzicht geboden in de eerste verzen van Genesis. Want hier lijkt, vanuit dit gezichtspunt bezien, exact hetzelfde te gebeuren. Ook hier, zo zagen we, is sprake van uitzichtloosheid in de schepping. Tegelijk echter is de Geest zuchtend ademend aanwezig in het hart van de problematiek. Het kan dan ook geen toeval zijn dat direct op de woorden: 'de zuchtende Geest van God...op het aanschijn van het water' (vers 2) volgt dat:

*God sprak: kome er licht!
en er kómt licht. (vers 3)*

Ook hier heeft God het zuchten van zijn Geest opgemerkt, die pleit voor de schepping, en handelt Hij hiernaar, zoals het ook in onderstaand lied zo mooi verwoord wordt:

*En als het nacht gaat worden
een nacht vol schrik en pijn,
dan zucht de Geest in woorden
die onuitzegbaar zijn.
En wat mijn hart wil spreken,
maar wat geen stem meer krijgt,
is taal voor Hem en teken,
als Hij zich overneigt. (Lied 902:4).*

God spreekt eerst en handelt daarna

Het is opvallend dat het zuchten van de Geest in eerste instantie leidt tot spreken, en niet tot handelen van God. Voordat de daadwerkelijke verlossing komt, klinken er woorden. Woorden, die de dodelijke stilte doorbreken. Ook dit besef wordt op intieme wijze in een lied vertolkt:

*Grote God, Gij hebt het zwijgen,
met uw eigen,
met uw lieve stem verstoord. (Lied 317:1, Liedboek)*

We zagen hoe deze woorden reeds geanticipeerd werden door het zwijgende zuchten van de Geest. Een zwijgen dat, net als bij broeder Abelardus het geval was, de focus volledig legt op het zinnetje dat gaat klinken. Dát moet gehoord worden. En ditmaal is het geen kreet van een teleurgestelde disgenoot dat er klontjes uit de pap moeten verdwijnen, maar zijn het de woorden van de Eeuwige God, die vaststelt en wenst dat er lícht nodig is.

Kome er lícht! (vers 3)

Deze hartekreet van God klinkt vanaf de eerste pagina van de Bijbel en wereldgeschiedenis door tot op de laatste bladzijden ervan. Hier is het God om te doen. Ook als Hij zwijgt. Of beter: lijkt te zwijgen. Want, zo zagen we, gezwegen wordt er niet. Wanneer het donker dodelijk lijkt en God afwezig, is Hij in zijn Geest er toch bij, en wordt er door Hem gezocht. Een zuchten dat wordt opgevangen in den hoge. Dat leidt tot de vaststelling dat er licht nodig is. En dat hier voor gaat zorgen:

En er kómt licht. (vers 3)

Als een bemoediging voor de toekomst wordt al in Genesis geschetst dat het licht kómt. Wij weten dat dit licht in Jezus reeds is gaan schijnen en eens volledig zal doorbreken. Johannes de evangelist laat dit op prachtige wijze zien, wanneer hij in de proloog van zijn evangelie (dat een echo vormt van deze verzen uit Genesis) laat zien dat Jezus het Licht der wereld is. Net als de Geest bij de aanvang van de schepping, is Hij in het hart van de problemen afgedaald, heeft er onder geleden, en heeft als pleitbezorger ervoor gezorgd dat God licht en toekomst is gaan brengen en eens voorgoed zál brengen.

Tenslotte willen we zien hoe dit rotsvaste besef ook het hart vormt van een van de Psalmen, Psalm 139.

Psalm 139

We zagen reeds, hoe het zwijgende zuchten van de Geest leidt en zal leiden tot spreken en handelen bij God, waardoor er licht gebracht wordt, waarbij Christus dit licht ís.

Bij Paulus stond daarnaast echter de overtuiging centraal, dat dit licht bedoeld is voor de kring van Gods kinderen en daar omheen ook weer de kring van Gods totale schepping. De Geest pleit voor Gods schepselen. In Genesis was dit uiteraard niet anders het geval. Psalm 139 vormt wellicht het meest indrukwekkende getuigenis van een mens, die dit daadwerkelijk ervaren heeft, dat er licht in zijn leven gebracht werd.

David beschrijft namelijk dat hij zich in alle dingen gekend en doorgrond weet:

*Here, gij hebt mij doorgrondt,
gij zijt het, die mij kent. (vers 1)*

Ook hier klinkt het woordje "doorgronden", dat we reeds tegenkwamen in onze bespreking van Romeinen 8:27 klonk ("Hij die de harten doorgrondt"). God weet wat er speelt in onze harten. Het kan niet anders, of Hij is er dus ook daar bij, door zijn Geest. En, over zwijgen gesproken:

*Want er komt geen zin op mijn tong,
zie Here,
gij kent haar volkomen. (vers 4)*

Ook wanneer wij spreken over de zwijgende méns, mogen we weten dat hij/zij zich door God gekend mag weten. Dan moet God wel heel erg nabij zijn!

Ook hier gaat het niet buiten Gods Geest om:

Waar zal ik heen om uw Geest te ontgaan? (vers 7)

De Psalm getuigt ervan hoe David er zeker van is dat Gods Geest hem overal omgeeft, zelfs in de situaties van het leven die veel gelijkenis vertonen met de schepping van vóór het licht:

*Zeg ik, 'ach duister, vermaal mij,
nácht
mag voor mij worden het licht',
dan is ook duister
voor u niet te duister
en nacht is licht als de dag,
de duisternis is als het licht! (vers 11 en 12)*

Het frappante aan deze woorden is dat ze een volledige tegenstelling vormen met Góds eerste woorden die, toen alles duister was en zijn Geest hier onder meezuchtte, licht wenste. Ook David heeft blijkbaar een periode in zijn leven gekend, dat hij zuchtte onder het donker. Zijn (mogelijke)

reactie hierop wordt hier echter tegengesteld aan die van God verwoord. Hij kon er niet meer tegen. Het donker in zijn leven was zo sterk, dat hij het licht juist níet meer wilde, en het liefst in de nacht wilde verdwijnen. Ook hiermee is deze Psalm wellicht zo herkenbaar nabij, wanneer mensen de moed hebben opgegeven om nog langer te gaan voor het licht en het leven.

Maar toch heeft hij blijkbaar ervaren dat God daarin niet geheel en al zweeg en afwezig was. Immers, David was er tegelijk van overtuigd geraakt, dat het duister dat hij zich wenste, door God tóch licht werd gemaakt als de dag.

Psalm 139 vormt zo een indrukwekkend getuigenis van de kracht van Gods woorden: "Kome er licht". Dit licht wist door te dringen tot in het hart van Davids bestaan, ook daar waar het donker was.

Gods zwijgen én zijn aanwezigheid: een steile bergwand

Kortom, voor David is er weliswaar een ervaring van donker en zwijgen, maar tegelijk ook en boven alles uit een ervaring van Gods nabijheid. Elders in de Psalm zegt David, dat alles van Gods nabijheid (en heel het leven) eigenlijk één groot geheim is, waar de vinger niet achter te krijgen is:

*Té wonderbaar is mij dit weten,
te steil,
ik kan er niet bij. (vers 6)*

Gods aanwezigheid is volgens David als een steile bergwand, waar je niet tegenop komt. Dat vind ik wel een bijzonder beeld: enerzijds laat dit ruimte voor het zwijgen van God. Die steile bergwand kan er staan in het leven, in de ervaring. Tegelijk echter weet David dat God er tóch is. Maar dat is een minstens even "steil" gegeven. Ook daar krijg je de vinger niet achter. Maar je voelt en weet: en tóch is het zo! Hij houdt mij vast.

De woorden van deze Psalm geven vertrouwen, dat God er is. De God van Christus, die aan het kruis eenzelfde zwijgzaamheid ervoer, en zich van God verlaten voelde. Maar die met Pasen als nooit tevoren door Gods scheppende spreken tot leven werd gewekt.

Tot slot

We begonnen dit werkstuk met op te merken dat zwijgzaamheid de aandacht juist kan richten op de woorden die gaan komen. Er kan zelfs nog verder gedacht worden: wanneer de woorden eenmaal geklonken hebben, kan ook stilte nadien versterkend werken: doordat ze niet door nieuwe geluiden overstemd worden, klinken ze na, als de stilte na het slotakkoord van een orgel in de akoestiek van een kerkgebouw. Juist het feit dat monnik Abelardus nadien een heel jaar niets zei, en daarna wéér over die pap begon, maakte dat de abt zo woedend reageerde. De woorden van vorig jaar hingen nog in zijn oren!

Misschien is dit er wel een reden van dat God zwijgt: dat Hij wil dat juist de zeggingskracht van wat gezegd ís en wat gezegd moest worden, zo sterk mogelijk blijft. De woorden van Christus, de woorden van de Schrift, herbergen zij niet de kracht van die Stem die sprak: "Kome er licht!".

Misschien dat wij ons niet zozeer moeten blindstaren door het tegenwoordige zwijgen van God, maar ons door dat zwijgen terug mogen laten verwijzen naar de tijd dat er wél woorden klonken. Woorden, die op maximale wijze gezegd hebben wat er gezegd moest worden. Woorden, waarover we kunnen mediteren, die ons verder dragen, tot aan de dag dat het zwijgen definitief doorbroken wordt, en God in Christus en door zijn Geest zijn schepping tot voltooiing brengt.